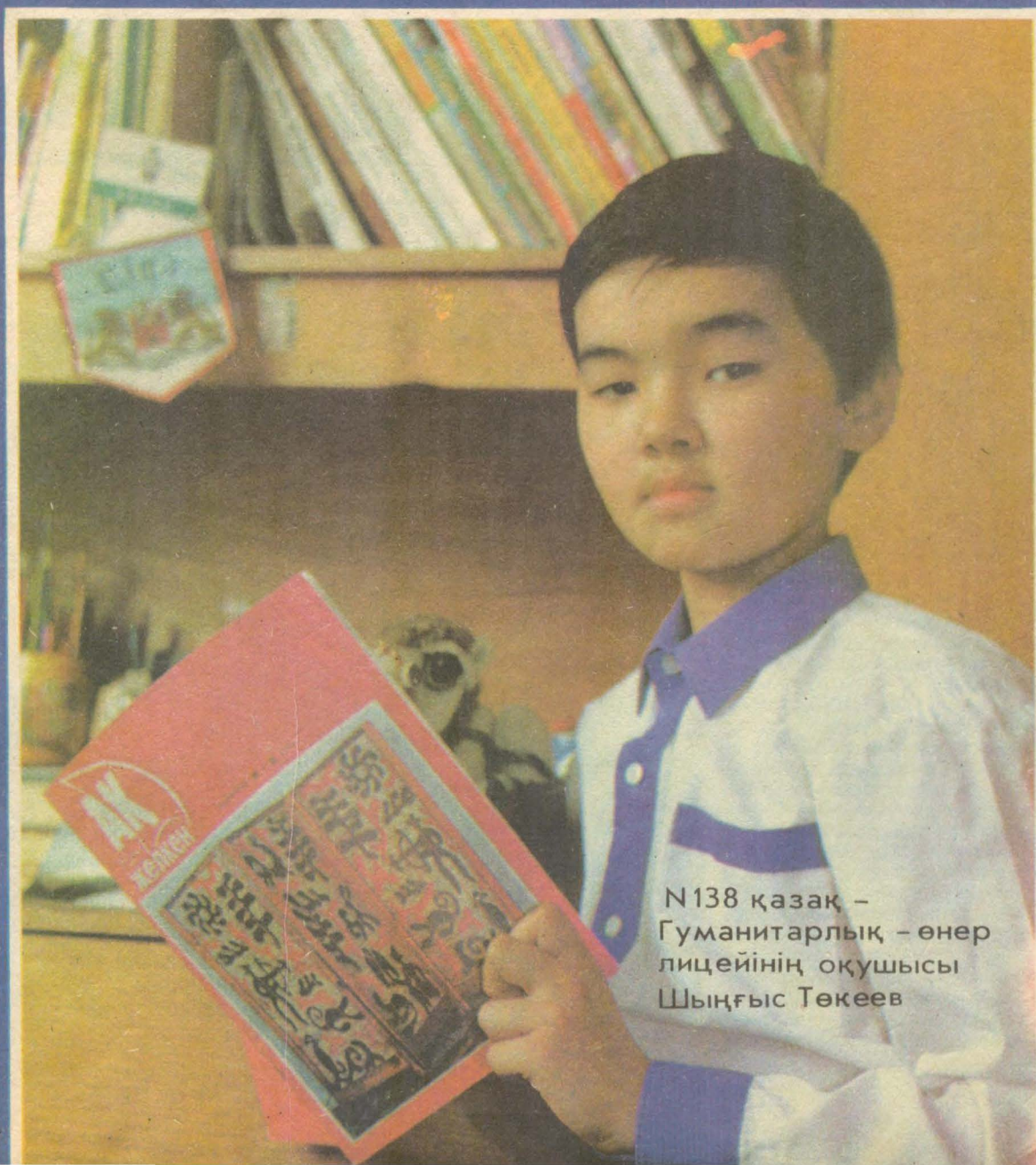

АКЖЕЛКЕШ

ISSN 0234 — 6818

№ 6 МАУСЫМ 1997

№138 қазақ –
Гуманитарлық – өнер
лицейінің оқушысы
Шыңғыс Төкеев

— А-а-а!.. Апа!..

Қатты шошып оянған ол көзін аша алмай, басын жастықтың астына жасырды. Құрық бойы көтерілген Күннің өткір сынық сәулесі шекесін тесіп жібергендей. Пора-пора қара суға шомылып жатыр екен. Самайынан сорғалаған бұршақ-бұршақ тер аузына да тамғанға ұқсайды. Тілінің ұшы кермек татиды. Пенде шіркінді қойсайшы, әйтеуір. Жаңа ғана құлындағы даусы шыға айғайлап түрегелген Саят қарқылдап күлді. Жүрегі жарылардай қуанған. «Түсім болғаны қандай жақсы?! «Шошқалы» көлдің түбіне батып бара жатыр екенмін. Қарманған қолыма бірдеңе ілінсейші. Ербек-сербек дәрменсіз күйде шыңғырып жібергенмін ғой. Жағада безектеген әжеме қолымды созамын. О кісі не істесін, ағыл-тегіл жылап тұр. «Көз алдымда суға кеткенің бе, құлыным! Әкеңе не айтайын...»

— О, ботам, тұрдың ба? Ұйқың қанған шығар. — Ту сыртынан естілген әжесінің үні жайдары да жарқын. — Ауылдың аты — ауыл. Неткен рахат! «Ыз» еткен дыбыс жоқ. Байқайсың ба, балам? Кәне, құдықтың мұздай суына жуына гөр. Сергіп қаласың. Өй, Саятжан көзің домбығып ісіп кетіпті. Көп ұйықтағандікі ме? Жоқ, әлде жылағансың ба? Екі көзінің бірдей қызарып тұр ғой.

— Иә. Түсімде қорқып жыладым, — деді Саят.

— Е, е... Өңіңде қуанасың, құлыным, — деді Торғын шешей.

Көңілі бірлеген Саят ылдым-жылдым қозғалған күйі сонадайдағы белтемірге барып тартылды. Әп дегенде алақаны тершіп қоя берді. Бұжыр-бұжыр тоттанған шомбал білік темірді екі бұтақтың арасына ілдәлдәлап бекіткен еді кеше Айдың жарығымен. Ол қос алақанын топыраққа батырып «жуып» алып қайтадан тартыла бастады. «Бір... екі... үш... он... жиырма...»

Қанша ұзақ тартылғысы келгенімен қолының қары тала бергеннен соң ол екі сирағын балтырынан іліп басын төмен салбыратып, қолын беліне таянып ерсілі-қарсылы теңселді. Өзіне-өзі риза. «Ұмытпаған екенмін». Іле-шала алақанын сарт-сарт еткізе шапалақтады да мықтап ұстаған бетте басын аяқтарының арасынан өткізе арқасымен шыр-көбелек айналды. Және бір мәрте қайталаған Саят қатты серпіліп барып, екі-үш метрдей жерге барып-ша атылып түскен. Турникте осылай-

ша Күн жасауды былтыр Төлеген ағайдан үйренген-ді. Алғашқыда жүрексініп, үрейленгені рас. Намысын жаныған мұғалім ағайдың сөзі әлі есінде. «Жігіт емессің бе? Қорықпау керек. Қазірден бастап үйреніп алсаңдар, кейін әскерге барғанда өздерің қиналмайсыңдар...» Спортшы мұғалімді «Көп-бірліктегі» Рахила тәтесінің үйіне әжесімен қыдырып барғанда ең алғаш рет көрген еді.

Мектеп ауласындағы алаңға орнатылған биік темір турникті дөңгелектене қоршап алған бір топ бала белтемірде ұршықша ойнаған адамның өнерін тамсана тамашалауда. Самайын тұтастай ақ шалған, бұлшық еттері бұлт-бұлт еткен, сырт көзге жігіттей көрінгенімен әжептәуір жасқа келген үлкен кісінің әуеде көгершіндей қалықтап, жерге түспей неше алуан түрлі өнер көрсетуі Саятты да қайран қалдырған. «Сиқыршыдан кем емес-ау! Тура өзі дерсің!..»

Денесін емін-еркін ұстаған шыпшымыр спортшының, жоқ сиқыршының көз ілеспес жылдамдықпен біресе алдына қарай, енді бірде шалт қимылдап, керісінше шыр-көбелек айналғанын қайтерсің?! Жалт-жұлт еткен жылтыр жұмыр темірдің үстіне қас-қағымда аяғының ұшымен тік тұрып қалып, ілкі сәтте қайтадан төмен құлдилаған күйі аспалы білекке байланып қалғандай жалғыз қолына сүйеніп, оңға-солға бұралып бұранда жатығын көрсеткен. Солқ-солқ қозғалған турник мұғалім ағайдың салмағын көтере алмай майысып кетердей. Тіпті, әлгінде біріне-бірі сыбырлап, мәз болған балалар оның әр қимыл-қозғалысын демдерін іштеріне тартып, кірпік қақпай қадағалаған. Сөйткенде қаз-қатар тізіле тұра қалған бойшаң төрт-бес жігіттің үстінен секірген спортшы ағай қос қолын жая сонадайға «дік» ете түсті. Сонда барып балалар алақандарын шапалақтап, шулап қоя берді. Жанары жәудіреп, аузы аңырған Саяттың құлағына Рахила тәтесінің ұлы Жемісбек сыбырлаған:

— Қалай, ә!? Біздің Саусақбаев ағай күшті ме екен!..

— Керемет! — Саят таңдайын қақты. — Былтыр біздің Талдықорғанға Алматыдан цирк келген болатын. Сондағы аспалы турникте өнер көрсеткен жап-жас жігіттерден де артық. Өзі үлкен кісі ғой.

— Иә. Біздің ағай мықты. — Жемісбек бас бармағын көрсетті.

(Повестен үзінді)

...Сол күннен бастап бейтаныс мұғалімге еліктеген Саят турникте шама-шарқынша түрлі жаттығулар үйрене бастаған-ды. Соның бірін қинала-қинала әрең жасаған ол буын-буыны қалтырап, секірген жерінде ұзақ отырып қалды.

«Жаз бойы жалықпай жаттығуым керек... Өскенде мен де Төлеген ағайдай боламын...»

Бұл — оның ойы әрі серті еді.

Тершіген бет-аузын салқын суға көміп-көміп жуған Саят көктен түскендей, төңірегіне таңырқай көз жүгіртті. «Бағанадан бері неғып байқамағанмын, ә! Бүкіл ауланы, тіпті, иесіз құлап қалған көрші Шалбай атамның үйінің маңайын да су сеуіп, мұнтаздай сыпырып қойыпты. Сонда апам түнімен ұйықтамаған ба? Енді қараңыз, қарсы беттегі жартыкеш боп қалқып тұрған Төлеу ағайдың ескі тамының маңайын тазалап жүр. Бұл неғылған әдет. Ойпырмай десеңші, өз ауламызды тазалап сыпырып қойсақ та жетпей ме, осы. Әй, апам бәрібір тыңдамайды...»

— Әлгі дырылдағы жүріп тұрса жетіп-ақ келер, құлындарым. Емін-еркін шапқылап бір ойнасын таза жерде.

— Апа, жалғыздан-жалғыз кімге сөйлеп жүрсіз?

— Кімге сөйлеуші ем, сенен басқа. Кішкентай ақылшым менің. Өздері кешікті ғой.

— Кімдерді айтасыз, апа? Рахила тәтемнің балалары ма? — Саяттың жүзі бал-бұл жайнап, көздері күлімдеп, үні қуанышты естілді. — Ән-е-е, әже қарлығашты көрдіңіз бе? Ескіктің саңылауынан ауызғы бөлмеге кіріп-шығып жүр дамылсыз. Ескі ұясын жөндеуге кіріскен секілді.

— Соңғы жылдары қарлығаш та азайып бара ма деймін, осы. Ауыл аспанында керілген сым темірлерде жыпырлап тізіліп отыратын қасиетті қанаттылар да елмен бірге көшіп кеткен-ау! Бұ шіркін де құлазыған жұрттың сықпытсыз сиқын сезетін шығар. Мына сыңар қарлығаш сол былтыр осында ұя салған қарлығашың боп жүрмесін...

— Апа, қараңызшы, әне маңдайшада отыр.

— Әй, балам-ай, қызықсың! Мен сенің қарлығаштарыңа ен салып қойды дейсің бе?! Әй, жалғыз емес, екеу ғой. Байқадың ба, күнім. Сүйікті мекеніне, ыстық ұясына қарлығаштарың да оралды. Құс-екеш құс та өскен ортасын қимайды. Көрдің бе, ботам, соны білгейсің әмәнда!...

Жатса-тұрса ұдайы аузынан тастамайтын әжесінің бұл жолғы сөзі әдеттегіден гөрі жып-жылы естіл-

ген. Сөзінің соңын жұтып қойған кейуананың көрі жүрегі де езіліп, артынша болар-болмас тулағандай еді. Апасының шүңірейген мұңды жанары мен ақ бәтестей оңған боп-боз өңінен бар жайды айтқызбай-ақ ұққан Саят:

— Қарлығашым, келдің бе? — деді ішінен.

— Тәтемді түсінбеймін. Аунап-қунап бірер күн дамылдап алмай ма? Иесіз үйде шайын қайнатып, көрпесін төсеп отырған біреу-міреу болса бір сәрі. О несі, ауылға келіп тұрып өз қызының үйіне бас сұқпай. Естіген көрші-қолақан ұяттағы бәрінен бұрын. Мына қараң қалғырыңның жөнделетін түрі бар ма?..

Аяқ астынан нілдей бұзылған Рахила есік алдында үш аяқ мотоциклін шұқылап әбден әбігерге түскен ұлының қасына жақындап, шашылып жатқан темір-терсектерге тесіле үңілді. Күн ұзаққа екі қолы май-май болып мықшындаған Жемісбек үн-түнсіз әлдеқандай тетікті бензин құйылған шелекке батырып жуа бастады. Анасының мінезіне қанық ол ләм-мим жақ ашпаған күйі пысылдап кәсібін жасай берген. Әкесі көз жұмған айналасы екі-үш жылдың ішінде шешесінің мінез-құлқы мүлдем өзгеріп кеткенін жақсы сезеді. Ашуланшақ, не болса соған күйгелектеніп шыға келеді. Күн өткен сайын көз алдында құбылып, тіпті қияли, жүйкесі тозған жанға көбірек ұқсап бара жатқандай. Жап-жас анасының аз уақытта мойылдай қара шашы да ағарып кетті емес пе?

Ерте есейген ол: «Шиеттей бес баламен жесір қалу кімге жеңіл дерсің? Тағдырдың беймезгіл «сыйын» анамың күтпегені шын, сондықтан жалғыздықты көтере алмай жүр-ау. Әйтпесе, мұндай тосын қылығын бұрын байқасақшы. «Жынды» деуге аузым бармайды-ау, бармайды. Міне, тағы да өз-өзінен шәт-шәлекейі шығып бүкіл ауланы басына көтерген. Әп-әдемі әңгімелесіп-ақ отырған еді әлгінде. Үндемей құтылайын, әйтеуір...»

— Әкеңнің көзі ғой бұ дырылдақ та. Ұқыптап, дұрыстап мінсеңдерші. Жөнделмесе апарып орнына қоя сал, — деді сабасына түскен анасы, байсалды қалпы. — Ыстықта текке қиналма, мен қазір барып Отарбай атаңның ат арбасын сұрайын. Оның үстіне бәріміз бірдей жетіп алайық шаршамай...»

— Мейлі, — деді Жемісбек. — Әжем де шыдамы таусылып отырған болар.

Әншейіндегі мұңлы жанарлары лезде нұрланып шыға келген Рахила:

— Ұлым, сен білесің бе, мен де анамды сағындым, — деді күлімдеп. — ?

Сағыныш сазы жүректер лүпіліне айналып жатқандай...

Көңіл пернесін дөп басар бір нәзік сәуле... Көп ретте жандүниемізбен терең ұғына бермейміз-ау. Әйтпесе...

Әбден қалжырап сәкідегі төсенішке қисайған бойы кірпігі ілініп кеткен Торғын дабыр-дүбірден басын жұлып алды. Ескі қораның шеңгел қоршауына бас тіреген арбадан шуылдай түскен қара домалақтар бірін-бірі тартқылап, таласатармаса жарыса құшақтап сүйіп жатыр.

— Әже... Ә-ж-е...

— Менің әжем!

— Амансыз ба, апа...

— Әже деймін... біз де көшіп келдік. Ә-не, қараңызшы, арбаға бәрін тиеп әкелдік.

Түс-тұстан үстіне кеп құлаған кішкентайлар әжелерін аймалап, тұруға мұрша берсейші.

— Құлындарым! Боталарым! — Торғын немерелерін кезек-кезек ыстық төсіне басып, құшырлана иіскеді.

Арбадан сүйретіліп зорға түскен Қамар мейрлене тіл қатты:

— Мына күшіктерің өзіңді әбден сағынып қалыпты ғой. Болды енді өңкей шуылдақтар. Сендерді тапқан анау қызы — Рахиласын да бауырына басып, бетінен сүйсін да. О, несі, түге, жамыраған қозыдай...

— Әй, сендерді Қамар апаларың алып келген бе? — деген Торғын маңайын шола жанар жүгіртті. Желкесінен асыла берген Рахиланы құдды жылдар көрмеген жанша егіле, езіле құшақтап жібермеген. — Күнім менің, азып кеткенсің бе өзің? Сарыуайымға салына берме дегенім қайда? Өңің боп-боз екен. Бір жерің ауыра ма?

— Жоқ, тәте! — деді жымыып Рахила. — Шаршағандікі шығар. Біреуге күлме, өз басыңа келеді деуші едің. Тура соның кебі болды. Арбаға отырғаннан басымның айналғаны бар емес пе?! Әлгі мектепте жүргенде Дабылға күле беруші едік қой мазақтап. «Самолет пен машина тұрмақ арбаға отырса болды, басы айналып құса беретін көрінеді сұп-сұр күйде...» Менің де жүрегім лоқсып, ат қатты желген сайын, жер-жиан дөңгеленіп бара жатқандай басым айнала берген соң, екі көзімді тарс жұмып алдым. Осы екі ортаға жаяу-ақ тартып кетсемші...

— Е... е... ендігі жерде өзіңді-өзің күткенің жақсы. Әйтпесе, жан сырқатқа шалдығыуың кәдік. О заманда, бұ заманда арбаға мінген адамның басы айналушы ма, еді! Күлетіні жоқ...

— Шешең дұрыс айтады. Кімнің байы өлмей жатыр дейсің. Бәрінен бұрын алтын асықтай күшіктеріңнің ертеңін ойлаған жөн. Биылғы жазда осы жерде, өзіңнің кіндік қаның тамған ата-жұртыңда шешеңнің жанында өткізіп көргейсің. Туған ауылыңның ауасы да шипа болар. Сауып отырған екі сиырың мен ұсақ малыңды біздің шал бірдеңе ғып жеткізіп берер. Мына кең жерде емін-еркін бүйірі шығып...

Қамар кемпірде ұрымтал тұста көптен мазалап жүрген ішкі ойын ақтарып салды. Рахиланың жаралы жүрегін сыздатпай пікірін әп-әдемі жеткізген.

— Қамар апамдікі дұрыс, — деді Рахила. — Тәтемнің қасында боламыз.

— Саят қайда жүр? — деді бағанадан бері тағатсызданған Жемісбек үлкендердің әңгімесін бөліп.

Бүлдіршіндердің көгершін көңілі, кәусар күлкісі жұртта мүлгіген жалғыз үйдің сонау бір кездегі дунаын қайта оятқандай. Құбылтып әсем де, сиқырлы сазына салған ақ тамақ қарлығаштардың қатары да көбейіп құлазыған ауыл аспанын ажарлай түскен. Жерошақтан будақ-будақ көтерілген түтін ісі де сезім қытықтағандай. Тіршіліктің, қам-қарекеттің белгісіндей бір шөкім бұлтсыз зеңгір көкке тарап жатыр. «Туған үйдің түтіні де ыстық» дегенді апам бекер айтпайды екен-ау. Саяттың бұл ойын Жемісбек бұзып жіберді:

— Мен сенің қасыңда үш-төрт күн болам. Сосын балық аулауға, теңізге шығамын, — деді ол үлкендерше. — Сегізіншіден кейін оқымаймын. Үйге көмектесем. Теңізбай ағамның бригадасына қосылып, жаз бойы Жыңғылдықайырда жатып балық аулаймын. Шешеме де қиын боп жүр.

— Рахила көкем біле ме, — деді Саят мұңая. — Бізге көңілсіз болады екен.

— Несіне көңілсіз. Қанатбек, Рақым үшеуің «Инженер көлінен» кішігірім шабақ ауламайсыңдар ма? «Уралым» жөнделсе ауылға келген сайын зырылдатып кеп тұрам ғой...

— Давай, ендеше «Инженер көңіліне» бүгін барып келейікші.

— Жарайды. Тәтемдерге айтпай-ақ қояйық...

(Жалғасы бар).